

Staar Gyula

Múló szerelem volt a matematika?

Beszélgetés Vekerdi Lászlóval

Első rész

Méltóságteljes képleteibe burkolódzva, a beavatottak kis körén kívül mindenkinek érthetetlenül, idegen és titokzatos világgént él a matematika.

Vekerdi László: A matematikai absztrakció történetéből

„Itt van például a Vekerdi, aki a matematikába szerelmes.”

Karácsony Sándor

– Mielőtt a matematika iránti vonzalmad kialakulásának lépcsőfokain elindulnánk, szeretnék egy szöveget felolvasni neked. Így hangzik:

„Tudománykedvence a matematika. Aki a matematikához nem ért, azt nem veszi emberszámba. Matematikacentrikus szemléletét le kell nyelni. Nem divatból csinálja, hanem szenvedélyből. Van egy határtalanul szemtelen, de nagyon igaz mondata: »Ha valaki nem ért a matematikához, semmi baj nincs, csak éppen egész életére a saját emeletén marad.« Tudniillik, ha ért a matematikához, akkor ide-oda utazgathat a tudomány emeletei között. Liften, a matematika liftjén.”

– Benedek István írta ezt rólam, miután a *Kalandozások a tudományok történetében* című tanulmánykötetem megjelent a Magvető Kiadónál, 1969-ben. István úrnak ebben is teljesen igaza volt, jogosan marasztalt el. Abban az időben megragadóan nagy élményt jelentett nekem a matematika, s amikor vele erről beszélgettünk, szövére vetettem, hogy remek, a tudományok történetét áttekintő, *A tudás útja* és a *Hippokratésztől Darwinig* könyveiben jóformán figyelmen kívül hagyta ezt a tudományt.

Sajnos gyakran nekiugrom annak, aki olyant állít, amiben nincs teljesen igaza. Minél jobban szeretem az illetőt, annál inkább nekimegyek. Mentségem csak annyi, hogy a matematikatörténet iránti szerelmem első nagy fellángolásának hatása alatt álltam. A múlt szerelemmel azután már én is sok mindent másként láttam.

– Több írásod bizonyítja, él még ez a vonzalom. Benedek István szövegéből pedig nem rosszallást olvasok ki. Ha azt tenné, nem lenne igaza.

– Olyan ez, hogy István úrnak is igaza van, meg nekem is. Mert ma is úgy gondolom, hogy a sokfelé ágazó szaktudományok között a természetes összetartozást kifejező kapocs valójában csak a matematika lehet.

– *Hogyan alakult ki benned a matematika szeretete? Emlékszel az első hatásokra?*

– Az első nagy élmény Sopronban ért, a József Nádor Műegyetem Bánya-, Kohó- és Erdőmérnöki Karán. Ott voltam hallgató a negyvenes évek elején. Sok jeles professzor tanított, közülük is kiemelkedett egy egészen kivételes ember, az ábrázológeometria-tanárnk.

– *Hogy hívták?*

– Staszinak. Becsületes nevén Stasney Albertnek, aki Selmechányán végzett és csaknem négy évtizedig vezette az ábrázoló mértan, illetve az ábrázoló geometria tanszékét Sopronban. Maga az ember és az ábrázoló geometria is elbűvölt. Heti négy órában, hat óra gyakorlattal tanultunk ábrázoló geometriát, ez elég sok. Staszi vadász, ahogyan mi, diákok hívtuk, belénk sugallta, elhitette velünk, hogy milyen szép és mennyire alapvető tárgy az ábrázoló geometria. Amikor egy alakzatot mérőleges vetítősugarakkal két síkra vetítünk, majd a síkokat egymásba forgatjuk, s mindez változatlanul hagyja a geometriai alakzat több tulajdonságát. Ezzel a módszerrel megtanulunk belelátni a térbe, technikai feladatok gyors megoldásának új világát teremtve. Staszi beszélt a történelmi előzményekről, a francia forradalomról, a mérnökképzésre létrehozott École Polytechnique hatásáról a matematika alakulására. Beszélt az új matematikai szemléletvilág kialakítójáról, Gaspard Monge-ról és tanítványáról, Jean-Victor Poncelet-ről, aki oroszországi fogságában minden segédeszköz nélkül kidolgozta a központi vetítés elméletét, a projektív geometriát. Stasney professzor megmutatta, hogy a projektív geometria mennyire összefügg az ábrázoló geometriával, a képsíkok egymásba forgatásával. Azután pedig a projektív geometriának már a képsíkok sem kellenek, hanem számokkal, arányokkal, a kettős viszonytal mindazt ki tudja fejezni, amit mi az ábrázoló geometriában tanultunk. Staszi úgy magyarázott, hogy megértettük, az ábrázoló geometria nem valamilyen határszéli területe a matematikának, hanem egyenesen a szíve. Aki odafigyelt, márpedig én nagyon figyeltem, annak ez megvilágosodott. Minden előadásán ott voltam, remek jegyzeteket készítettem.

– *Megmutatnád?*

– Valaki elkérte, s ahogyan az mifelénk gyakorta megtörténik a kölcsönvett értékes könyvekkel, rögtön zsebre is tette. Azóta sem került elő.

Az ábrázoló geometria talán azért juthatott annyira közel hozzám, mert másik nagy szerelmem Piero della Francesca, a korai reneszánsz itáliai festészetének mestere, aki csodálatosan alkalmazta műveiben a perspektívát.

A projektív geometria később, már a hatvanas években szerzett nekem újra nagy élményt, amikor Kerékjártó Béla könyvét fordítottam angolra. De az egy külön történet.

– *Mondd el most, kérlek!*

– Kerékjártó Béla (1898–1946) a szegedi, majd a budapesti tudományegyetem professzora, Akadémiánk tagja volt. Legfontosabb dolgozatait a topológia klasszikus formájáról írta. A nagy rendszeralkotók közé tartozott, több kötetre tervezett művével a geometria egészét szerette volna áttekinteni. Csak az első kettővel készült el, *Az euklidesi geometria elemi felépítése* és a *Projektív geometria* kötetekkel. Ezek franciául is megjelentek, először a második kötet, 1966-ban, Párizsban. Kerékjártó ebben a projektív megfeleltetések csoportstruktúráiból vezeti le a projektív geometriát. Az Akadémiai Kiadó a *Projektív geometriát* angolul is szerette volna kiadni, Rényi Alfréd ajánlására engem bíztak meg a fordítással. A francia kiadásból dolgoztam, rendszeresen megcsináltam, tisztességesen kifizették a munkámat, ám a kötet sajnos nem jelent meg. Amilyen marha voltam, erre nem számítottam, a fordításból nem őriztem meg másolatot. Nagyon sajnálom, mert a későbbi munkámhoz jól jött volna. Sok hülyeséget elkövettem ezenkívül is, mert az ember járatlan ebben a világban. Erre nem tanított meg a Staszi vadász, hogy vigyázni kell, különösen, ha emberekről van szó.

– *Milyen idős volt Stasney professzor, aki ilyen nagy hatást gyakorolt rád?*

– Az ötvenes éveit taposta, fiatalemberként részt vett az első világháborúban. Ott maradandóan megsérült az egyik keze. Ez azonban nem akadályozta meg abban, hogy krétával, vonalzóval láttatóan szép ábrákat rajzoljon a táblára. Stasney professzor a gyakorlati órákat is nagyon fontosnak tartotta. Mindig bejött a gyakorlatainkra és ott is

maradt. Mindenkit végigjárt, nézte, hogyan dolgozunk. „Na, kolléga úr, azt hiszi, hogy ez így jól van?” – kérdezte. Aztán behúzott egy vonalat a rajzba. S attól az egy vonaltól világos lett minden. Csak egy vonal, s az ember máris belelátott a térbe. Mert ő tudta, hogy hová kell azt a vonalat húzni! Ez engem lenyűgözött. Előadásában ugyanez a világosság, tisztaság mutatkozott meg, minden órája a ragyogó értelem tündöklése volt. Meglehet, nem volt nagy tudós, voltak nála sokkal nagyobbak, de pedagógusként kevesen lehettek előrévalóbbak. Hajdú Endre, aki a tanársegéde volt, írt róla egy szép tanulmányt.

– *Szüleiddel Debrecenben laktatok. Hogyan kerültél Sopronba, az ország másik végébe?*

– Szüleim Debrecenben, a református egyház iskoláiban tanítottak. Édesapám, Vekerdi Béla a Református Kollégiumban, édesanyám, Király Ilona a Dóczy Leánynevelő Intézet polgári leányiskolájában. Baltázár püspök, aki kivételesen remek ember volt, az egyházban jó munkát végző tanároknak és papoknak ingyenes telkeket osztott a Nagyerdő melletti üres területen. Itt kapott apám is egy telket és épített rá anyámmal szép kis házat. Nem úgy van az, ahogyan a népdal hirdeti: „Erdő szélén nem jó lakni.” Gyerekként igenis nagyon jó erdő mellett lakni! Akkoriban minden szabadidőnket az erdőben töltöttük. Szüleink, Jóska öcsémmel együtt, egész kiskorunktól vittek minket az erdőbe, tanítottak, milyen ott az élővilág, és meséltek arról, hogy a fák odvaiban is laknak élőlények. Később, amikor már a szomszéd gyerekekkel bandába verődve jártuk a Nagyerdőt, váltig kerestük az odúkból az ott lakó kis törpéket, de soha nem leltünk rájuk. Talán ez ébresztette fel bennem a kritikai szellemet.

A Nagyerdő világa teljesen magával ragadott. Keresztül-kasul bejártam útjait, ismertem és szerettem fáit, virágait. Élmény volt az erdőn keresztül húzóó Donga-árokban játszani, ami úgy keletkezett, hogy a katonák onnan ásták ki a homokot a lőterük építéséhez. Az árokban idővel csodálatos növényvilág fejlődött ki. Érdeklődésem középpontjába került az erdő, a növénytan. Eldöntöttem, erdész leszek. Édesanyám egyik kedves kolléganőjének, Majerszky Klára néninek lánya a híres orvosprofesszor, Sántha Kálmán felesége lett. A professzorról és dicsőséges tetteiről már gyermekkoromban sokat megtudtam anyám és Klári néni beszélgetéseiből. Anyám nagyon szeretne volna, ha orvosnak tanulok. Én azonban már elhatároztam, hogy Sopronba megyek, erdőmérnök leszek.

– *Nem könnyű időszakban tanultál Sopronban. Leckekönyvedet 1942. szeptember 10-i dátummal nyitották meg. Jócskán benne voltunk akkor már a háborúban.*

– Már a húszas, harmincas években elkezdődött ez a magyar dzsentroid fasizmus a korlátozásokkal, a zsidótörvényekkel, melyek ronda ügyek voltak. Később átváltott véres terrorrá. Amikor Sopronban egyetemre jártunk, bizony már pokoli idők jártak. S akkor a diákság körében, anélkül, hogy bárki szervezte volna, kezdett kialakulni egyfajta csendes ellenállás a rettenettel szemben. Amikor a németek bevonultak Magyarországra, és Sopronban, a Széchenyi téren levették az országzászlót, akkor mi, a Bánya-, Kohó- és Erdőmérnöki Kar hallgatói összegyűltünk, és szép, rendezett sorokban elvonultunk előtte, tisztelegtünk a zászló helyének.

Különben volt ott egy diákegyesület, amelyben Varga Domokos jelentős szerepet játszott. Lapot is szerkesztett, úgy hívták, hogy *Bástyánk*. Dombi már akkor is jeleskedett a lapszerkesztésben és a cikkírásban. Ott ismerkedtem meg vele, nem véletlenül jöttünk mi össze. Ő már felsőbb évfolyamba járt, firma volt, amikor én baleknak, vagyis elsőévesnek odakerültem. Rögtön a pártfogásába vett, mindig megvédett, ha valaki rossz szemmel nézett rám.

– *Miért, mi baj lehetett veled?*

– Ott sem szüntem meg hangoztatni németellenességemet. Sopronban nagyon sok német anyanyelvű ember élt, akik különös nyelven beszéltek, nem éppen goethei németességgel. A legtöbbször különben nagyon tisztességes, derék magyar ember volt, de bizony,

egy részük vastagon benne volt a fasiszta megmozdulásokban. Nyugodtan mondhatom, a diákköri mozgalmunkban erős antifasiszta érzület élt, amit professzoraink nagy része csendben elnézett, sőt támogatót.

– *Néhány éve együtt mentünk Nagyenyre, a híres Bethlen Gábor Kollégiumba. Élesden áthaladva tudtuk meg tőled, hogy 1944-ben ott szolgáltál erdészgyakornokként. Erdélynek az a része akkor már visszakerült Magyarországhoz.*

– A nyári gyakorlat hozzátartozott a képzésünkhöz. Kiírták, hogy hol fogadnak gyakornokot, az élelmesebbek Székelyföldre mentek, én ott se nagyon ügyeskedtem, maradt nekem Élesd. Nagyon hasznos volt az ott eltöltött idő. Az erdőműveléstan-professzorunktól, Roth Gyulától is rengeteget tanultunk, bebarangoltuk a Sopron környéki erdőket, de más az, amikor egy erdőmérnök mindennapi munkájába a helyszínen tanulunk bele. Kijártunk a Bihar-hegységbe a fakitermelésekhez, a Vlegyásza, a Vigyázó alatt letáboroztunk, ott aludtunk a szabad ég alatt. Felmértük a kitermelésre váró famennyiséget, számoltuk a köbmétereket. Remek foglalatosság volt, együtt a román fiúkkal. Az alapszavakat megtanultam románul, mert ők, bár értettek magyarul, az adatokat románul diktálták be. Megértettem őket, így gyorsan jóban lettünk.

Feladatunk kellemetlenebb része volt, amikor a parasztok tulajdonában lévő közösségi erdőkből kellett fátat rekvirálnunk. Ők korábban egymás között szétosztották az erdő fáit, mindenki tudta, melyik az övé. Nekünk azokat kellett bejelölnünk, amiket kívágnak és elvisznek. Amikor Élesdről kirendeltek a szomszéd községbe, emlékszem, beszédet tartottam. Azt mondtam: „Emberek, nem tudom, melyik fa kié, ezért jöjjenek velem néhányan, mutassák meg, melyik a szegény emberé, melyik a gazdagé. Mert én csak a gazdagét jelölöm meg.” Tisztelegéssel végigjártuk így együtt az erdőt, magyarok és románok vegyesen, ők közben tájékoztattak: „Mérnök úr, ezt a fát ne bántsa, ez nagyon szegény emberé!” Utána több házba is bevitték, bort adtak, hálálkodtak: „Mérnök úr, maga annak ellenére, hogy mérnök, rendes ember.” Nem szoktam én az italt, gyorsan berúgtam, alig bírtam hazavánszorogni.

Másnap hívatott Gavra bácsi, a főnök: „Na, Lacika, pakoljon, mehet haza, átvezényelték Pestre.” – Miért, Gavra bácsi, nem dolgoztam jól? – értetlenkedtem. Azt válaszolta: „Mit gondolsz, Lacika, azt hiszi, tarthat itt kommunista szónoklatokat? Hol él maga?”

– *Mert meghagyta a szegények fáit?*

– Gondolom, mondhattam még ott nekik egyet s mást, amikor már kissé leittak. Hogy milyen nagy marhaság irtani az erdőket meg egyebet.

– *Elvégezted végül a soproni egyetemet?*

– Nem fejeztem be.

– *Miért nem?*

– Annak is megvan a története. Olyan, hogy magam sem nagyon hiszem el. Jöttek ezek a borzasztó idők, amikor olyan kiváló professzornak, mint Kövesi Antal, sárga csillaggal a mellén kellett megjelennie az órákon. Gyalázat! Ez őt is nagyon bántotta, de minket is. Ráadásul lángolóan magyar érzésű, nagy tudású ember volt. Elsőrendű könyvet írt, azóta is őrzöm, sokat forgatom. Nézd meg, itt van a *Szilárdságtan és gyakorlati példák gyűjteménye*. Látod, hogy milyen jól megmutatja ebben az ábrázoló geometria sokféle hasznosítását? Rettenetesen felháborított, hogy ezzel a szerény, kedves, finom emberrel ezt megteszik.

Véleményemet nem rejtettem véka alá, jártattam a számat, és hát persze, a diákok között is akadtak besúgók... Amikor azután Szálasiék hatalomra kerültek, akkor az egyik nyilas érzelmű fiú, aki még a kevésbé elvakultak közé tartozott, félrehívott és megsúgta, rákerültem a megsemmisítendő listájára!

– *Komolyan?*

– Igen, és azt tanácsolta, gyorsan tűnjek el, amíg lehet. Hát eltűntem Sopronból. Később tudtam meg, hogy rövidesen keresni kezdtek. Kollégiumi társamat, akivel együtt laktam, néhány napra bevitték, vallatták, hogy mit tud, hol vagyok. Végül elengedték, mert bebizonyosodott, hogy semmit sem tud, ráadásul a maga módján enyhén németbarát is volt. Mít ad isten, a háború után Debrecenben ő lett az erdőfelügyelőség igazgatója. Jött hálálkodni nekem: „Lacikám, ezt neked köszönhetem!” Mármin a nyilasok börtönében töltött néhány napnak az igazgatói kinevezést.

– *Sopronból hazamentél Debrecenbe?*

– Igen, de nagy kerülővel. 1944 szeptemberében már sűrűsödtek a bombatámadások, eltartott egy ideig, míg vonattal felvergődtem Budapestre. Egy darabig nagybátyámnál húztam meg magam. A főváros ostromát ott éltem át Vekerdy Tamás édesapjánál és édesanyjánál, egy sárga csillaggal megjelölt ház pincéjében. Akkor már akasztották az utcán a katonaszökevényeket. Nem volt kellemes érzés, én is megijedtem. Szerencsére nem tartott sokáig, rövidesen felszabadult Budapest. Vekerdy Tamás szépen megírta mindezt a *Családom történeteiből* című könyvében. Zavart, hogy a nyakukon élek ezekben a szűkös időkben, fogtam a zsákomat és kimentem a Déli pályaudvarra, amikor még nem zárult be teljesen Budapest körül az ostromgyűrű. Tamás édesanyja, Annus néni, ez a nagyszerű asszony, az életét kockáztatva utánam jött és szabályszerűen leszedett a vonatról. „Laci, ne bolondulj meg! Ahol négy embernek jut egy kis paszuly, ott az ötödiknek is marad. Ne álszenteskedj!” – perelt velem. Szót fogadtam neki és visszamentem..., mert nagyon szerettem.

– *A háború után miért nem tértél vissza Sopronba befejezni az egyetemet? Csak egy évod volt hátra.*

– Amikor a front elvonult, egyszer még visszautaztam Sopronba, hogy hazahozzam a holmimat. Mindenem megvolt, semmit sem loptak el, a szállásadónóm is visszafogadott volna, mégis, valami nagyon nem tetszett ott nekem. Beszélgettem a kollégákkal, a hallgatókkal, a kvesztori hivatalban dolgozókkal. Valami kimondhatatlan, furcsa érzés kerített a hatalmába, nem tudtam pontosan megfogalmazni, hogy mi lehetett.

– *Rossz érzés volt?*

– Nagyon rossz. Az egyik kollégám azzal fogadott: „Ugye, te már nem vagy kommunista?” Azután láttam, hogy a számunkra oly fontos diákszövetségben olyanok töltenek be vezető szerepet és vallják magukat kommunistának, akik korábban nagyon nem voltak azok. A hivatalban is a régi emberek ültek.

– *Váltottak egyet! Oly gyakran lát ilyent az ember.*

– Igen, persze, meg akartak maradni ebben a másik világban is. Nem voltak hívei az új rendszernek, csak úgy tettek, mintha azok lennének. Debrecenben nem ezt láttam. Ott Sántha Kálmán professzor rektorsága alatt megindult egy komoly tisztulási folyamat. A fasiszta professzorokat kiközösítették. Sántha előtt nem állhatott meg olyan ember, aki a legcsekélyebb módon is részt vett a disznóságokban.

– *Egyszóval hazatértél Debrecenbe.*

– Igen. Anyámnak is örök vágya volt, hogy orvos legyek, Sántha professzor pedig 1945 elején azonnal felvett orvostanhallgatónak. Még évet is beszámítottak, fizikát és kémiát sem kellett már hallgatnom. Boleman professzornál, Sopronban letett fizikavizsgáim Debrecenben is értéket jelentettek. Mindjárt a kórbonctannal, kórszövettannal kezdtem, azokat nagyon szerettem. Hamar átkerültünk a belgyógyászatra, ez a medikus életének roppant érdekes pillanata. Amit addig csak a könyvek leírásaiból ismert, az most ott áll előtte a maga valójában: a beteg ember. Ez döbbenetes pillanat. Odamegyünk hozzá, nézegetjük, kopogtatjuk, diagnosztizáljuk.

– *Az orvosi egyetemet azután már elvégezted.*

– Igen, és szerencsés ember voltam, mert Petrányi Gyula professzor mellé kerültem, akit akkor neveztek ki a II. sz. Belgyógyászati Klinika élére. Ott szerettem meg úgy a betegeket, mint annak idején az erdőt.

– *Egy akkor ott tanuló medikus, Szállási Árpád visszaemlékezéséből idézek: „(Petrányi Gyula), a tősgyökeres pesti tanár munkatársait a helyi mezőnyből, főleg az akkor végzettek közül válogatta össze. Mesteri szeme hamar megakadt egy kusza sörényű, szokatlanul széles homlokú, vékonydongájú doktoranduson, akinek lexikális tudásáról, matematikai képzettségéről és szépirodalmi műveltségéről legendák keringtek az egyetemen.”*

Itt az ideje, hogy visszatérjünk a matematikához. Debrecenben örök barátságot kötöttél egy kiváló matematikussal, Szele Tiborral. Hogyan ismerkedtetek meg?

– A debreceni Református Gimnáziumban Mester István tanított matematikára. S mint ahogyan azt Kántor Sándorné megírta a *Híres matematikatanárok és tanítványok a debreceni iskolákban* című szép kis könyvében, Mester István világhíres tanítványa Szele Tibor volt. Nem csoda hát, hogy amikor Mester tanár úr megbetegedett, Szele Tibort bízta meg a helyettesítésével, aki remek előadó volt. Akkoriban a tanterv nem tartalmazta a differenciál- és integrálszámítást. Mester István és Szele Tibor olyan órákat tartottak, amelyek kimutatták a fizikára. Elmondták, hogy a fizika igazából meg sem érthető differenciál- és integrálszámítás nélkül. Tankönyvünkben, melyet egy derék református pap írt, ennek persze nyoma sem volt. Az osztályfőnökünk nyíltan meg is mondta: ez a tankönyv nagyon református, de a matematikát nem lehet megérteni belőle. Itt van inkább Mattyasóvszky Kasszián, egy bencés szerzetes tanár, aki ugyan nem kálvinista, de az ő tankönyvéből megérthető a differenciál- és integrálszámítás. Na, megvettem Mattyasóvszky könyvét, azóta sajnos az is elveszett, de bizony abból sem értettem meg a differenciálszámítást. Szele Tibort kérdezgettem erről, amikor helyettesítette Mester tanár urat. Csodálkozott, miért izgat engem annyira mindez. – Mert nagyon érdekel a modern fizika, a relativitáselmélet, érteni szeretném, ahhoz kell nekem a matematika – szabadkoztam.

– *Hány éves voltál akkor?*

– 18 éves lehettem. Mindez még a szellemi újjászületésem előtti időben történt.

– *Szellemi újjászületés?*

– Sarlóska Ernő kifejezése ez, aki ragyogó elme, nagy Bolyai-kutató volt. *Bolyai, a katona* című kitűnő tanulmányára ma is gyakran hivatkoznak. Ezt teszi közös barátunk, Ács Tibor is, aki azután továbbvitte, kiteljesítette Sarlóska munkáját, mivel neki már módja nyílt betekinteni a bécsi hadi levéltárban őrzött dokumentumokba.

Sarlóska Ernő mondta nagyon bölcsen, hogy az ember kétszer születik meg. Először, amikor a világra jön, másodsor pedig akkor, amikor ifjúvá válása során megszületik benne a szellem. Addig az ember csupán egy kedves, olykor gonosz kis élőlény.

– *S akiben az istennek sem akar megszületni ez a szellem?*

– Ott valami nagy baj történik. Az én második megszületésem a soproni éveimre esett.

– *Édesapád, aki a debreceni tudományegyetemen is órákat adó matematika-fizika szakos tanár volt, nem tudott segíteni neked e kérdések megválaszolásában?*

– Apám rettenetesen elfoglalt ember volt, rengeteget tanított, nagyon lelkiismeretesen. Ereje se, ideje se maradt arra, hogy velünk annyit foglalkozzon. Valahogyan nem jött elő, hogy nem értem a relativitáselméletet, s hogy ez engem mennyire bánt. Pedig apámat nagyon foglalkoztatták az új fizika kérdései, benne a matematikával. Írt is erről egy szellemes, kitűnő kis könyvecskét, az volt a címe, hogy *Határproblémák a fizika és a filozófia köréből*. Abban hosszan beszél a relativitás elméletéről, a kvantummechanikáról és a valószínűség-számítási megfontolásokról. Mindez beletartozott fő gondolkodási körébe, az akaratszabadság problémáiba, erről órákat tartott az egyetemen.

Apám lelkes tagja volt a Magyar Természettudományi Társulatnak, járt neki a *Természettudományi Közöny*, hibátlanul megvolt minden évfolyama. Abban is megjelent összefoglaló írás a relativitáselméletről, elolvastam, de nem igazán értettem. Úgy érzem, a relativitáselmélet csak matematikailag érthető meg. Matematikai elmélet, s ha szeretném megismerni, értenem kellene, mi a vektorfizika, mi a tenzorszámítás és még sok minden mást is, amit a matematikai kifejezések takarnak. Erről faggattam Szele Tibort később, már orvostanhallgató koromban. Azt mondta, hallgassam Varga Ottó professzor előadásait, aki világhírű szaktekintélye a felületi geometriának és az ezzel összefüggő tenzorszámításnak. Ők később, Rényi Alfréddal együtt, megalapították a rendkívül színvonalas *Publicationes Mathematicae* modern algebrai folyóiratot. Varga Ottó kitűnő előadásokat tartott, mindent meg is értettem belőle, ami a differenciálgeometriára, a felületek tulajdonságaira vonatkozott. Annak azonban az égvilágon semmi köze nem volt a relativitáselmülethez. Elmondtam ezt Tibornak is. Kértem, ajánljon nekem olyan könnyen érthető könyvet, ami kimondottan a tenzorszámításról szól. Említett is egy ilyet, csak az dán nyelven jelent meg, Zethraeus írta, nálunk nemigen hozzáférhető, mondta. – Jó, akkor hallgatom tovább Varga Ottót – válaszoltam.

– *Az orvoskarról jártál át az előadásaira?*

– Igen. Varga Ottó a Matematikai Intézetben tartotta az előadásait. Kevesen hallgattuk azokat, rajtam kívül mindig ott volt Prékopa András és Sós Gyula. Sokat beszélgettünk, ott lettünk jó ismerősök.

Néhány év múlva a derék aarhusi egyetem sok magyar medikust meghívott, azzal a céllal, hogy az orvostudomány gyakorlati részéből azokat, amit idehaza nem tudtunk elsajátítani, ott megtanuljuk. Így töltöttem én is egy nyarat Dániában. Akkor eszembe jutott Szele Tibor és a könyv, melyet nekem ajánlott. Teljesen ismeretlenül bementem a könyvtárba és megkérdeztem, megvan-e nekik ez a könyv: „Lärobok i vektor och affinorräkning.” – Hogyne, kérem! – És ideadják azt nekem? – Természetesen! – mosolygott a könyvtáros. S ha már ilyen kedvesek voltak, kivettem egyúttal Kierkegaard-t is, mert érdekelt a dán irodalom, és ő nem nagyon volt meg Magyarországon.

– *Dánul olvastad a könyveket?*

– Igen, egyszerre olvastam Kierkegaard könyvét és a tenzorszámítást. A dán nyelv könnyen megérthető, ha az ember angolul és németül tud.

A Jylland-félszigeten, Aarhus mellett gyönyörű szép erdő feküdt. Csodálatos látvány, megragadó fényjáték, amikor az alacsonyan járó nap a lombzat alatt a törzsek között besüt az erdő szívébe. Ott nekidőltem egy fának és olvastam a könyveket. Igaza volt Tibornak! Abból a dán könyvből megértettem a tenzorszámítást. Gondold el, micsoda elme, milyen jó pedagógus volt Szele Tibor! Ő ugyan nem foglalkozott vektor- és tenzorszámítással, de tudta, hogy van erről egy jó dán könyv. Koppenhágában nyomtatták, 1946-ban. És Tibor 47-ben már tudott róla. Kincsként őrzöm a dán kölcsönzőcédulát! Attól kezdve, azt hiszem, megértettem a relativitáselmélet lényegét.

– *A matematikán kívül mi volt az, ami Szele Tiborral annyira összekötött?*

– Debreceni orvostanhallgató koromban rendszeresen hallgattam Karácsony Sándor előadásait, pedagógiáról, filozófiáról. Tiborral ott rendszeresen találkoztunk, ő is sokra tartotta, szerette Karácsony Sándort, aki csodálatos előadó volt. A nagy filozófusokról olyan érdekesen, meggyőzően, megnyerő kedvességgel beszélt, hogy rajongtunk érte. Főleg amit Kantról mondott, nekem az tetszett nagyon. Az egyetemi óráin kívül külön előadásokat tartott nekünk. Amikor vége lett a hivatalos előadásának és hazaindult ebédelni, mi csapatosan elkísértük, végig a Simonyi úton, kiéhezve figyeltünk szavaira, megvártuk, míg befejezi az étkezést, és gyakran hálásan elpusztítottuk a felajánlott finom ebédmaradékát.

– *Karácsony Sándorról ilyen szócikkeket olvashat ma az ember: „A magyar filozófiai gondolkodás egyik legeredetibb alakja... Filozófiai alapgondolata szerint létezik egy sajátos magyar észjárás, és egy ennek megfelelő magyar világnézet, melyek a magyar társas-lélek megnyilvánulásai.” Te hogyan látod, mi volt valójában a karácsonysándori gondolat?*

– Az többrétű, nem egyszerű megfogalmazni. Nekem nagyon tetszett Karácsony Sándor gondolkozásának másikember-központúsága. Vallotta, hogy semmiféle foglalkozásból, legfőképpen a tanításból nem lehet kihagyni a másik embert. A pedagógusnak nem lesz állnia kell a diák szintjére, hanem tudnia kell, hogy tanítványa miként gondolkozik. Mindig a másikat kell a szemem előtt tartani, hozzá kell idomulnom a megfogalmazásaimmal. Ez ragadta meg Szele Tibort is. Tanúsíthatom, ő ugyanezt tette, ettől volt ragyogó pedagógus.

Karácsony Sándor a magyarságot nem tekintette valamiféle különleges sajátosságnak. Minden közösség meghatározott és folyton változó környezeti körülmények között nő fel. Nincs állandó magyar, román vagy szerb tulajdonság. Nem lehet leegyszerűsítve kategorizálni az emberi tulajdonságokat. Az ember egy folyamat. Cselekvésében a tulajdonságok nem adottak, azok folyton változnak. Az élő nemzet is egy folyamat. Nincsenek tehát valamiféle ősmagyar, változatlan tulajdonságjegyek. Maga a társadalom állandó változás. Minden emberi közösség, minden élő közösség problémák és azok megoldásának folyamata. Ez az élet normális menete. Az állandó változás. Nagyon darwinista gondolatként hangzik, de így van.

– *Szele Tibort és Vekerdí Lászlót tehát a hasonló értékek vonzották. Mondhatjuk, hogy ez a vonzalom barátságáig erősödött?*

– Hogyne, nagyon erős szálak fűztek össze minket. Amikor tanárom volt, még nem betegeskedett. Osztályos orvos koromban már minden bajával hozzám jött, a tanítványához.

– *Szele Tibor beteges alkat volt?*

– Inkább érzékenynek, törekenynek mondanám. Könnyen megfázott, tüdőgyulladást kapott. Mint minden idegesebb ember, kissé hipochonder is volt. Jót tett neki, ha az ember egyszerűen megvigasztalta. – Ne szedd azt a sok fránya gyógyszert, pihenj egyet, meglátnod, magadtól rendbe jössz! – ilyenekkel.

– *Hallgatott rád?*

– Igen, bízott bennem. Amikor a Petrányi-klinikán tanársegéd lettem, mint orvosnak nagyon jó hírem lett.

– *Azt hallottam, hogy Szele Tiborral nagyokat síztetek a Mátrában, miközben naphosszat matekoltatok.*

– Sohasem fogadtam el hálapénzt, a mi klinikánkon ez nem volt divat. Tibortól azt kaptam „hálapénznek”, hogy mindig elvitt magával télen és kora tavasszal, amikor pihenni ment Mátraházára. Édesapja, Szele Miklós református teológiai tanár volt Debrecenben, ő szerzett neki helyet az ottani nagyon szép és kellemes protestáns üdülőben. Többször velünk jött Kertész Bandi, Tibor tanítványa. Tibor ott matematikára tanított, én meg őt sízni.

– *Ilyen jól síeltél?*

– Minket Cuna úr, a gimnáziumi tornatanárunk nagyon jól megtanított sízni a téli sítáborokban. Kárpátalja akkor került vissza néhány évig a magyarokhoz, ott, a Rahó fölött kitűnő sítérek voltak, a Mencsely meg a Sesul. A meredek hegyoldalakon jó kiképzést kaptam, ezek után a Mátra nekem már kiskutyának számított. Tibor csodálta, milyen jól megy nekem a sízés, kérte, tanítsam meg őt is. Ma is előttem van, amikor léceit felcsatolva nagy nehezen megindul a lejtőn, de előbb megforgatja a sítotját és nagyot kurjant: „Vigyázat, kezdő! Életveszély!” Tisztelte a másik embert, ahogyan azt Karácsony

Sándortól megtanulta, és figyelmeztette a veszélyre. Később szépen belejött a sízésbe. Nem ördögi mesterség az. Jól sízni nem könnyű, de kicsit jól, az nem nehéz.

– *Szele Tibor fiatal kora ellenére akkor már nagy név volt a modern algebrában.*

– Nyakig bele volt esve. S ahogyan azt tanítványa, Fuchs László akadémikus írta a *Matematikai Lapok*ban nemrég megjelent *Végtelen Abel-csoportok Magyarországon* című cikkében, Szele Tibor érdeme, hogy a múlt században jó néhány évig hazánkat tekintették az Abel-csoportok kutatási központjának. Tibor Debrecenben a modern algebrai kutatásaival egész iskolát teremtett, a végtelen Abel-csoportok elméletében világhírnévre tett szert. Az ötvenes évek elején a magyar Abel-csoport iskola a virágkorát élte. Tibor nemcsak remek kutató, hanem nagyszerű tanár is volt. Nagyon világosan és szépen fogalmazott. Emlékszem, egyszer egy mátrai sízés közben nevezetes írásáról, a *Kombinatorikai vizsgálatok irányított teljes gráffal kapcsolatban* című cikkéről beszélgettünk. Jó, jó, mondtam neki, de ez nem algebra. – Nem algebra? – nézett rám csodálkozva. – Dehogynem, nézz csak ide! Megállt, le se csatolta a sílécét, papírt és ceruzát vett elő, és ott rögtön a kérdést szépen átalakítva mindent megmagyarázott, még azt is elmondta, hogy tulajdonképpen az ábrázoló geometria is felírható ilyen algebrai formában.

Nézd meg, itt vannak a magyarázó jegyzetei, megőriztem.

– *Szele Tibor sajnós nagyon fiatalon, 37 évesen elhunyt. Hogyan élted meg a halálát?*

– Borzasztó fájdalommal. Kegyetlenül szenvedtem miatta. Részben ez volt az oka annak, hogy otthagytam az orvosi pályát.

– *Mik voltak az előzmények?*

– Nagyon nehezen beszélek erről.

– *Valamit mégis mondj róla.*

– Szele Tibor Karácsony Sándornak nemcsak az egyetemi előadásait látogatta, hanem eljárt azokra a szemináriumaira, jobban mondva beszélgetésekre is, melyeket a hívó protestáns gyülekezeti tagokkal folytatott. Karácsony Sándor sok mindenben eltért a hivatalos református egyház tanításaitól. Nem is szerették az egyház előjárói, azonban végképp nem szerették őt az oroszok és a megszálló hatóságok magyar kiszolgálói.

Egyszer aztán megjelent Szele Tibornál egy magas rangú ÁVH-s tiszt és arra kérte, segítse a munkájukat. Valamennyi matematikát ő is tanult, mondta, tiszteli a professzort, nem akar neki kellemetlenséget okozni, nevetek sem kér tőle, hogy kik járnak Karácsony Sándorhoz, és azt sem, miről beszélgetnek ott. Csak hát, értse meg a professzor, nekik kötelességük a rendszeresen összegyűlő csoportokat figyelni. Nem kér tőle mást, csak azt, hogy időnként találkozzon vele, beszélgessenek a matematikáról, meg Karácsony Sándor elméletéről, mert nagyon érdekelné, mi is a Karácsony-féle szocializmus lényege. Karácsony Sándor különben nem volt az új rend ellensége. A református egyházra néha sokkal csúnyábbakat mondott, mint rájuk.

Na, akkor most mit csináljon Tibor? Nagyon megviselte, nyomasztotta ez a helyzet. Nem tudta túltenni magát rajta.

– *El tudom képzelni. Mi lett végül?*

– Kalmár László akadémikus, a szegedi tudományegyetem tanszékvezető egyetemi tanára felajánlotta, jöjjön el hozzájuk Szegedre.

– *Állást ajánlott Szele Tibornak?*

– Igen, persze. Kalmár László kedves embere volt a pártnak, abban magas tisztségeket is betöltött, nem okozott neki gondot, hogy ezt elintézzék.

– *Tehát egyfajta védőszárnyat vont volna Szele Tibor fölé?*

– Pontosan. Debrecenben nem volt ilyen jellegű ember. Varga Ottót például egyenesen fasisztának tartották. Nem volt ő az, de hát kétségtelen, németbarát volt. Kalmár és Szele kölcsönösen nagyon szerették egymást, Tibor is jó ötletnek tartotta a Szegedre költözést.

1955 márciusában Szegeden Kalmár László 50. születésnapjának megünneplésére készültek. Megegyeztek, hogy Szele Tibor is eljön akkor Szegedre, előadást tart, ez megkönnyíti az átvételét. Igen ám, de az elutazása előtti napokban újra kereste ez az ÁVH-s, fel-alá sétálgatott Tiborral a hideg, szeles utcán, amitől ő megfázott és súlyos influenzával ágynak esett. Elhívott, kérdezte, mit csináljon.

– *A szorult helyzetéről is tudtál?*

– Hogyne, korábban azt is elmesélte nekem.

– *Barátként akkor mit tanácsoltál neki?*

– Hogy menjen Szegedre, ott megmenekül ettől a helyzettől. Kalmárt nagyon derék, rendes embernek ismertem, ő is járt Karácsony Sándornál. Ragaszkodott Tiborhoz.

– *Aki most beteg lett és barátja újabb tanácsára várt.*

– Rettentően nagy bajban voltam; most mit mondjak neki? Legszívesebben azt tanácsoltam volna, hogy ne utazzon, a hideg vonaton súlyosbodhat az influenzája, tüdőgyulladást kaphat. Csakhogy, ismerve a helyzetét, ezt ilyen határozottan nem mondhattam meg neki. Pedig meg kellett volna tennem. Megtiltani, hogy elmenjen, rábeszélni, meglesz az az állás később is, az előadása nélkül is. Tibor úgy döntött, mégis elmegy. „Majd jó melegen felöltözöm” – nyugtatott. Szegeden azután a megfázása súlyosbodott, influenzás agyhártyagyulladás lett belőle, és hiába kezelték az ottani klinikán, néhány nap múlva meghalt.

– *Mit éreztél akkor?*

– Teljesen összetörtem. Tibor temetésére eljött Kalmár László is Debrecenbe. Én ott szabályszerűen zokogtam. Elmondtam Kalmárnak, felelősnek érzem magam a halála miatt. Határozottan meg kellett volna neki mondanom, hogy márpedig szó sem lehet az utazásról. Kalmár látva, hogy mennyire szenvedek, később írt nekem egy szép nyugtató levelet, ma is őrzöm. Várj, megkeresem neked.

– *Ismét Szállási Árpádot idézem: „Évfolyamunk az 1952/53-as tanévben hallgatott belgyógyászati előkészítést, azaz propedeutikát a Petrányi-klinikán, így Vekerdi tanársegéddel akkor találkoztam először... Később eltűnt a nagyerdei klinikatelepről. Mondták, hogy felkerült a fővárosi onkológiai intézetbe, valamint Németh László vonzáskörének ő lett a tudománytörténész társbolygója.” Miért hagytad ott a klinikát?*

– Jaj, ezt nagyon bonyolult lenne megválaszolni.

– *Sükösd Mihály erről egyszerűen azt írta, hogy „sokat ígérő tudományos pályát hagyott ott, mert nem maradt ideje eleget olvasni.”*

– Részben, de olvastam én nagyon sokat, orvosi könyveket is. Emlékszem, megvettem a méregdrága francia belgyógyászat tankönyvsorozatát, hogy naprakészen tájékozódjam. Több havi fizetésem ment rá. Engem azonban valahogyan mindig más is érdekelt. Ami érdekes volt, az nem tudott nem érdekelni. A jó szakembernek kell lenni annyi önfegyelmének, hogy ami nem tartozik a szakmája körébe, bármennyire érdekes is, az ne foglalkoztassa. Belőlem ez, talán Karácsony hatására, teljesen hiányzott. A fizikusban a másik embert láttam, egyszerűen nem hagytam nyugodni, ha őt nem értettem. Zavart, hogy vannak másik világok, amelyekhez nemigen konyítok.

– *Világunk ezerszínű, nem lehet mindenhez érteni. Neked nem a XX. században kellett volna születned, korábban egy ember jobban átláthatta a nagy egészet.*

– Áh, nem, sose láthatta át! Az csak mese. Igaz, mindig voltak emberek, akiket olykor még a saját tudományuknál, a maguk bölcsességénél is jobban érdekelt a másiké. Valahogy ez a másik nekem a kulcsszó. Ezért akartam megismerni Einsteint, így jöttem bele a kvantumelméletbe. S akkor valaki azt mondta nekem: „Jók, jók ezek a könyvek, de olvasd el Diracot, ő az igazi! A többiek is segítenek, de az igazi matematikai megformulázást Dirac adja.” Nem nyugodtam, végül Szele Tibor segítségével sikerült megszereznem Dirac könyvét. Mindjárt lefordítottam magyarrá, de eszembe se jutott, hogy kiadót keressek neki.

– Az orvostudományban is megtalálhattad volna ezeket a kihívásokat, melyeket az újabb és újabb esetek teremtenek.

– Nem, nem. Ott egyszerűen fellapoztam a francia orvosi enciklopédiát és a többi szakirodalmat, s azokból megnyugodva diagnosztizáltam a betegeim baját.

– Jó hírű fiatal belgyógyász voltál, megindultál felfelé a ranglétrán...

– Igen, éppen ki akartak nevezni adjunktusnak.

– Akkor pedig mi volt a baj?

– Nem is tudom... Valahogy elvesztettem az önbizalmam. Meguntam Debrecent, és a családomban sem találtam a helyem. Kimondom a lényegét: nem voltam családfőnek való.

– Hogy jön ez ide?

– Úgy, hogy tisztességes orvos is csak jó családfőként lehettem volna.

– Miért? Magyarázd már meg nekem. Biztos vagyok abban, hogy több olyan kiváló orvos van, aki nem a jó családfő mintaképe.

– Csakhogy azokat nem tartottam jó orvosoknak.

– Benned annyi megértés van a másik ember iránt, annyi szociális érzékenység, segítőkészség az elesettekért. Ki legyen jó orvos, ha nem az ilyen ember?

– Az elején még nagyon tetszett, hogy meg tudom gyógyítani a betegeimet. Örömet leltem abban, hogy segíthetek. Azután jöttek a különböző esetek, amikor hiába próbáltam mindent megtenni, mégsem segíthettem, a beteg meghalt. Ez rettenetesen megviselt. Magamat hibáztattam, kutattam, mit tehettem volna még érte.

Kétségek között vívódtam, nem voltam elégedett se magammal, se a magánéletemmel, se a körülményekkel, se az orvoslással. Valami nagy-nagy elégedetlenség fogott el.

– Nem kellett volna várnod a döntéssel, néhány hetet, hónapot? Az életben sokszor van úgy, hogy az embernek mindenből elege lesz és csapot-papot otthagyna. Ilyenkor kell összeszorítani a fogunkat, és várni egy kicsit.

– Persze, hogy várni kellett volna. Nem csak egy hónapot.

– Amúgy, mai szemmel visszatekintve, nem hoztál rossz döntést akkor. Ha orvos maradsz, Vekerdi László valószínűleg nem válhatott volna azzá az intézménnyé, amit ma jelentesz nekünk. Sokan nyertünk akkori döntéssel, igaz, sok beteg pedig vesztett vele.

– Nem, nem! Nem olyan nagy tudomány a belgyógyászat. Csak jó szív kell hozzá, meg némi hozzáértés és a gyógyszerek hatásának pontos ismerete.

Nem tudom, ki vesztett akkor, de úgy gondolom, legfőképpen én és az egész kis családom. Mert ugyan szépen kietikáztuk a döntésemet, de mint minden etika, a Spinozáét (és részben Kantét) kivéve, ez is önigazolás. Debrecenből menekültem. Azért menekültem, mert sajnos a klinikán újra szerelmes lettem. Menekültem ebből a konfliktusból, hogy ne robbanjon szét a családom. Szüleimet, feleségemet és lányomat ugyanis nagyon szerettem. Apámat kiváltképpen, s általa a hódmezővásárhelyieket. A következményeket aztán már ismered...

Nem tudom, hogy jól döntöttem-e akkor. Az biztos, hogy ma már bánom. Késő bánat, nem szeretek rágódni rajta, már úgyis megette a fene!

(folytatjuk)